

KIRKE - TOPOGRAFIEN I NORDBOERNES ØSTERBYGD

Af Museumsinspektør C. L. Vebæk

Middelalderens Nordbobygder i Grønland – ved „Verdens Ende“, saaledes som det hedder i et gammelt Pavebrev – er et Omraade helt for sig selv indenfor dansk Arkæologi og Historie. Disse Bygder har været, er og vil fremover forblive en betydningsfuld og inspirerende Arbejdsmark, iøvrigt ikke alene for Historikere og Arkæologer, men ogsaa for Filologer, Anthropologer og Naturforskere. Her skal skildres Resultaterne af flere Generationers Arbejde paa et særligt Felt, nemlig Udforskningen af Kirketopografien i den vigtigste af Bygderne, Østerbygden. Det lyder maaske rent umiddelbart som noget tørt og kedeligt noget, men i Virkeligheden er det et spændende Felt. Det er mit Haab, at ogsaa Læserne vil mene dette, efterhaanden som Emnet bliver uddybet.¹

Kort at fortælle drejer det sig om Eftersøgning af Kirker (med tilhørende Kirkegaarde) rundt om i Bygden og Forsøg paa at identificere de fundne Kirker med Navne, kendt fra de skriftlige Kilder. Det Materiale, der her er til Raadighed for Forskerne, er dels selve Kirkerne – eller rettere Ruinerne, Tomterne af disse – dels nogle Middelalderhaandskrifter.

De bevarede skriftlige Kilder indskrænker sig til nogle faa Haandskrifter af islandsk og norsk Oprindelse – desværre er der overhovedet intet bevaret fra selve Grønland. Disse Haandskrifter har været kendt i Aarhundreder og er alle publiceret, bl. a. i „Grønlands Historiske Mindesmærker“, I–III, 1838–45. I denne Publikation blev der gjort Forsøg paa at fastslaa Beliggenheden af de Kirker, der nævnes i Kilderne, og at identificere de meget faa Kirkeruiner, der var kendt paa den Tid. Siden da har der været arbejdet meget, og af mange, med de gamle Haandskrifter; men ingen har dog ydet saa vægtige Bidrag til Fastlæggelsen af Grønlands Middelaldertopografi som Filologen Professor Finnur Jonsson († 1934). Resultaterne af sin Forskning paa dette Felt nedlagde Finnur Jonsson først – og især – i Afhandlingen „Grønlands gamle Topografi efter Kilderne“, (Medd. o. Grønland).

¹ Det bemærkes, at Forfatteren tidligere i dette Tidsskrift har behandlet Emnet, men i en noget anden Form, idet ogsaa Vesterbygden var med, ligesom Artiklen beskæftigede sig med selve Kirkebygningerne: GRØNLAND Hefte 8, 1953. Klostrene har jeg beskrevet i GRØNLAND Hefte 5, 1953.

*Hvalsey Kirke –
den bedst bevarede af alle Kirker i Nordbobygderne.*

Foto: Knud Krogh 1962

1899), og senere i en særlig Udgave af det – i hvert Fald m. H. t. alle kirkelige Forhold – vigtigste Kildeskrift, Ivar Bårdssöns (Ivar Bardersons) „Det gamle Grønlands Beskrivelse“ (1930).

Ivar Bårdssön var en Nordmand, der ved Midten af det 14. Aarh. opholdt sig i en længere Aarrække i Grønland som Forstander paa Bispegaarden i Gardar – han synes at have forestaaet hele Bispesædet i Aarene 1349–68, i en Periode, hvor Grøn-

lands Biskop ikke opholdt sig i Landet. Efter sin Hjemkomst til Norge meddelte Ivar Bårdssön mundtligt, hvad han havde at berette om Grønland, og dette blev nedskrevet af andre.

Foruden Ivar Bårdssön er de mest betydningsfulde Kilder til Belysning af Kirke-topografien nogle islandske Haandskrifter, dels en direkte Kirkeliste, der findes i den berømte Flatey-bog (fra Slutningen af det 14. Aarh.), dels nogle Afskrifter ved Björn Jonsson († 1655) og Arngrimur Jonsson († 1648) af en Fjordfortegnelse, der stammer fra et gammelt beklageligvis tabt Skindhaandskrift. I disse Fjorldister er ganske kort anført Navnene paa og Beliggenheden af en Række Kirker. Desværre er der for Forskerne den store Vanskelighed, at Kilderne ikke stemmer overens. Efter et nøje Studium af Kildeskrifterne kom Finnur Jonsson til det Resultat, at der har været ialt 12 Kirker i Østerbygden (foruden 2 Klostre). Disse Kirker var følgende:

Herjolfsnes i Herjolfsnesfjord	Hardsteinaberg – Dyrnes
Vik i Ketilsfjord	Brattahlid i Eiriksfiord
Vatsdal, sammesteds	Undir Solarfjöllum, sammesteds
Vagar i Siglufjord	Isafjord
Undir Höfði i Austfjord	Gardanes i Midfjordene
Gardar i Einarsfjord	Hvalsey i Hvalseyfjord

Det vil her ikke være muligt at komme ind paa en nærmere kritisk Gennemgang af denne Liste, men det maa tilføjes – af Hensyn til det, der senere skal berettes – at Finnur Jonsson mente (1930), at Hardsteinaberg og Dyrnes var een og samme Kirke. Endvidere, at Kirkenavnene Aros og Pettersvig hos Ivar Bårdssön begge svarer til de andre Kilders Vik.

De i den ovenskrevne Fortegnelse anførte Kirker søgte Finnur Jonsson nu at placere indenfor den udstrakte Østerbygd, og i Forbindelse hermed søgte han at identificere de indtil da fundne Kirketomter. Men inden vi ser nærmere paa Finnur Jonssons Resultater, vil det her være naturligt kort at berette, hvad der faktisk indtil 1930 var fundet af Kirkeruiner i Terrænet.

I 1845 – da 3die Bind af „Grønlands Historiske Mindesmærker“ udkom – kendte man 5 Kirker: ved Ikigait, Qaqortoq, Igaliko, Qagssiarssuk (nu Sdr. Igaliko) i Igalikofjorden og Qagssiarssuk i Tunugdliarfikfjorden. Det drejede sig om alle de bedst bevarede og tydeligste Kirkeruiner. Men af disse Kirker havde man dengang kun med Sikkerhed kunnet identificere de to, nemlig dem, der var fundet ved Ikigait og Qaqortoq. Disse Kirker mente man var henholdsvis Herjolfsnes og Hvalsey – en Identifikation, der er urokket den Dag i Dag. Siden da og frem til vor Tid har man ivrigt og energisk søgt efter de manglende Kirker, men endnu i 1930 (da Finnur Jonssons Udgave af Ivar Bårdssön udkom) havde man kun fundet yderligere 2 Kir-

TOPOGRAFISK KORT OVER ØSTERBYGDEN (MED MELLEMBYGDEN) MED NORDBONAVNE FOR KIRKER OG VIGTIGSTE FJORDE.

ker. I 1926 fandt Poul Nørlund en Kirketomt ved Taserssuaq i Tasermiutfjorden, identificeret med Vatsdals Kirke, og samme Aar en anden ved Tasermiutsiaq, ligeledes i Tasermiut. Denne sidste Lokalitet havde Finnur Jonsson udpeget som det sandsynlige Sted for det Augustinermunkekloster, Ivar Bårdsön nævner, og Poul Nørlund var da heller ikke i Tvivl om, at den Kirke, han her havde fundet, var Munkeklosterets. Imidlertid havde Finnur Jonsson allerede i 1899 identificeret den tidligere fundne Kirkeruin ved Sdr. Igaliko med Kildeskrifternes Undir Höfdi, den store Korskirke ved Igaliko, med Gardar-Domkirken, og Kirken ved Qagssiarssuk i Tunugdliarfik med Brattahlid. Poul Nørlunds Udgravninger i Igaliko 1924 og ved Qagssiarssuk 1932 har tilfulde fastslaaet Rigtigheden af denne Placering af Gardar og Brattahlid, og Kildeskrifternes topografiske Oplysninger om Undir Höfdi er saa klare, at der ikke heller kan herske nogen Tvivl om denne Kirke.

Men der var endnu et Stykke Vej frem, idet kun nøjagtig Halvdelen af de formodede 12 Kirker (Sognekirker) plus 2 Klostre var fundet. De manglende 7 havde Finnur Jonsson med stor Skarpsindighed søgt at finde de sandsynlige Steder for. Opgaven var nu at finde Kirkerne og faa dem identificeret.

Det kan her indskydes, at Grunden til, at det har været og er saa vanskeligt at finde Nordbokirkerne, er det Forhold, at bortset fra de først erkendte er alle Kirkerne saa sammenfaldne, udflydende og ofte overgroede, særlig med Pilekrat, at selve Kirkebygningerne ikke giver sig til Kende som saadanne. Kun de som oftest ogsaa meget lave og udflydende Gærder antyder Tilstedeværelsen af en Kirke, og Beviset for Eksistensen af en saadan kan kun faaes gennem Paavisningen af Begravelser eller i hvert Fald omgravet Jord til betydelig Dybde. I mange Tilfælde er der forøvrigt fundet Indhegninger, med en Bygning indenfor, hvor Undersøgelserne saa har vist, at der ikke var Tale om en Kirke, med Kirkegaard, men om f. Eks. en Staldbygning, med omgivende Indhegning eller Fold.

Samme Aar (1932) som Poul Nørlund, sammen med den svenske Arkæolog, Mårten Stenberger, foretog sin Udgravning af Erik den Rødes Gaard, Brattahlid, og af den store Kirke her, lykkedes det Nørlund at paavise ikke mindre end 4 hidtil ukendte Kirker. Den ene var Nonneklosterets Kirke, som Nørlund fandt i Unartoqfjorden, i den samme Egn, hvortil Finnur Jonsson havde henlagt den, omend ikke paa det af denne formodede sted. Det er helt sikkert, at vi paa Narssarssuaq i Unartoqfjorden har Benediktinernonneklosteret; herom lidt mere i det følgende. — Tæt nord for Narssaq havde Faareavlsbestyrer K. N. Christensen fundet en Tomt, som han mente, var en Kirke, og Poul Nørlund kunde fastslaa, at det var rigtigt og at vi her stod overfor Ivar Bårdsöns Dyrnes Kirke. Endelig fandt Nørlund ved Qordlor-toq, højt oppe i Tunugdliarfikfjorden, længere inde end Brattahlid, to smaa Kirker, liggende kun faa km fra hinanden. Det var Nørlunds Opfattelse, at disse to Kirker

i Virkeligheden repræsenterede een enkelt Kirke, nemlig Kildeskrifternes Undir Solarfjöllum. Nørlund forklarede Eksistensen af de to Kirker saa nær hinanden paa den Maade, at Kirken paa et eller andet Tidspunkt var blevet flyttet fra den ene Gaard til den anden.

I Aarene umiddelbart før, og siden efter Krigen har jeg haft det store Privilegium gennem en Aarrække at foretage topografiske og arkæologiske Undersøgelser i Nordbobygderne i Grønland. Ganske naturligt har Problemerne vedrørende Kirketopografien i Østerbygden tiltrukket mig meget. Det har faktisk været en Slags Detektivopgave at søge frem til Tomterne af de gamle Kirker og prøve at identificere dem. Desværre har det ikke været mig muligt at løse alle de Spørgsmaal, der stod tilbage – det være langt fra – men nogle Bidrag har der dog kunnet gives, dels i Form af nye Fund, dels ved en ny Vurdering af det samlede Materiale. – Jeg har haft Held til at finde ialt 4 Kirker. I 1946 konstaterede jeg Tilstedeværelsen af en Kirke ved Narssaq i Unartoqfjorden – uden Tvivl Vagar Kirke i Siglufjord. I 1950 fulgte Fundet af en Kirke ved Sitdlisit i Tunugdliarfik. At vi her har Undir Solarfjöllum, vil blive nærmere belyst i det følgende. Den tredje Kirke fandt jeg i 1951 ved Eqaluit i Igalikofjorden. Dette sidste Fund var en virkelig Overraskelse, og af stor Betydning for hele Spørgsmaalet om Kirketopografien, idet vi her for første Gang stod overfor en Kirke, der med absolut Sikkerhed ikke kan være identisk med nogen af de Kirker, der kendes fra de skriftlige Kilder. Hidtil var man gaaet ud fra som noget helt selvfølgeligt og indiskutabelt, at man kendte Navnene paa alle de grønlandske Middelalderkirker. Fundet af Kirken ved Eqaluit aabnede helt nye Muligheder, saaledes som jeg senere i denne Artikel skal søge at redegøre for det. – Endelig fandt jeg i 1962 endnu en Kirke ved Inoqutseq, meget nær Sdr. Igaliko, d. v. s. tæt ved Undir Höfði Kirken. Kirken ved Inoqutseq kører til samme Gruppe Kirker som den, der var fundet ved Eqaluit: intet fra Kilderne kendt Nordbonavn kan knyttes til den.

Antallet af fundne Kirker i Østerbygden, hvis Navne er ukendte for os, andrager ialt 4: de to lige nævnte Kirker ved Eqaluit og Inoqutseq, samt – efter min Mening – uden Tvivl ogsaa de to smaa Kirker, Poul Nørlund fandt ved Qordlortoq. I sin og Mårten Stenbergers Bog „Brattahlid“ (Medd. o. Grönl., Bd. 88,1, 1934) diskuterede Nørlund indgaaende Identifikationen af de to Qordlortoq-Kirker, og Nørlund kom sluttelig til det Resultat, at vi her havde Undir Solarfjöllum; men – som før sagt – var Kirken paa et eller andet Tidspunkt blevet flyttet fra en Gaard til en anden. Det kan iøvrigt her indskydes, at alle Nordbokirker er direkte knyttet til Gaarde, som Regel de største. Landsbyer, med Kirke, var et ukendt Begreb i Grønland, og eneliggende Kirker kendes heller ikke. Der kan ikke være Tvivl om, at Nørlunds Identifikation af Kirkerne ved Qordlortoq i Virkeligheden byggede paa

*Kirketomten ved Egaluit –
en af de smaa Nordbokirker, som ikke er omtalt i de skriftlige Kilder.*

Foto: C. L. Vebæk 1951

den ovenfor nævnte Antagelse, at der i Nordbobygderne ikke eksisterede andre Kirker end dem, der er nævnt i de gamle Haandskrifter. Da de to Kirker ved Qordlortoq var fundet just i de Egne, hvor man efter Kildeskrifterne skulde vente at finde Brattahlid og Undir Solarfjöllum, og da Nørlund var overbevist om – og havde al Grund til at være dette – at Kirken ved Qagssiarssuk var Brattahlid Kirke, saa maatte Kirkerne ved Qordlortoq følgelig identificeres med Undir Solarfjöllum.

De 4 navnløse Kirker, eller – rettere sagt – de Kirker, hvis Navne ikke er overleveret, udgør en Gruppe helt for sig selv blandt de grønlandske Middelalderkirker. Disse Kirker karakteriseres ved deres ringe Størrelse og Kirkegaardsindhegnningernes Form. Desværre er endnu ingen af disse Kirker og Kirkegaarde undersøgt, men efter de Iagttagelser, det har været muligt at gøre vedrørende de helt sammen-sunkne, mer eller mindre udflydende Tomter, er selve Kirkerne meget smaa, rektangulære Bygninger, opført af Sten eller muligvis Sten og Græstørv, dog saadan

at forstaa, at Stenene og Græstørvene maaske maa opfattes som en Pakning uden om en helt forsvundet Bygning af Træ, en Hypotese, fremsat af Arkitekten og Arkæologen Knud Krogh. Den ene Qordlortoq-Kirke maaler ca. $3,5 \times 2,25$ mtr., Kirken ved Eqaluit $5,5 - 6,0 \times 3,50$ mtr. og den ved Inoqutseq ca. $6 \times 4,5$ mtr., alt udvendigt maalt. Kirkegaardsindhegningerne bestaar af ganske lave Sten- og Tørvediger, af mer eller mindre cirkulær Form. Som Kirkerne har Kirkegaardene været meget smaa, hvad der kan aflæses af Diametrene paa Indhegningerne, udvendigt maalt; de andrager kun fra ca. 15–17 mtr., for Inoqutseqs Vedkommende dog 19,5–24 mtr.

Af alle de andre Nordbokirker, der hidtil er fundet i Grønland, er kun to af lignende Typer. Det er Vagar og Tjodhildes Kirke paa Brattahlid, den sidste paa vist 1961 af Jørgen Meldgaard og undersøgt af denne samt K. Krogh og J. Balslev Jørgensen i Aarene 1962–63 og 65 (se „Grønland“ Nr. 8, 1964, og Nationalmuseets Arbejdsmark 1963–65). Vagar Kirke maaler ca. 6×9 mtr., og den cirkelrunde Kirkegaardsindhegning har en Diameter af ca. 22 mtr. Tjodhildes Kirke – der er en yderst interessant Bygning, væsentligt opført af Træ og Græstørv – maaler kun ca. $2 \times 3,5$ mtr., indvendigt maalt. Ved Tjodhildes Kirke har man ikke kunnet konstatere noget Kirkegaardsdige, men efter Gravenes Placering at dømme har Kirkegaarden været tilnærmet cirkulær og meget lille, ca. 20 mtr. i Diameter.

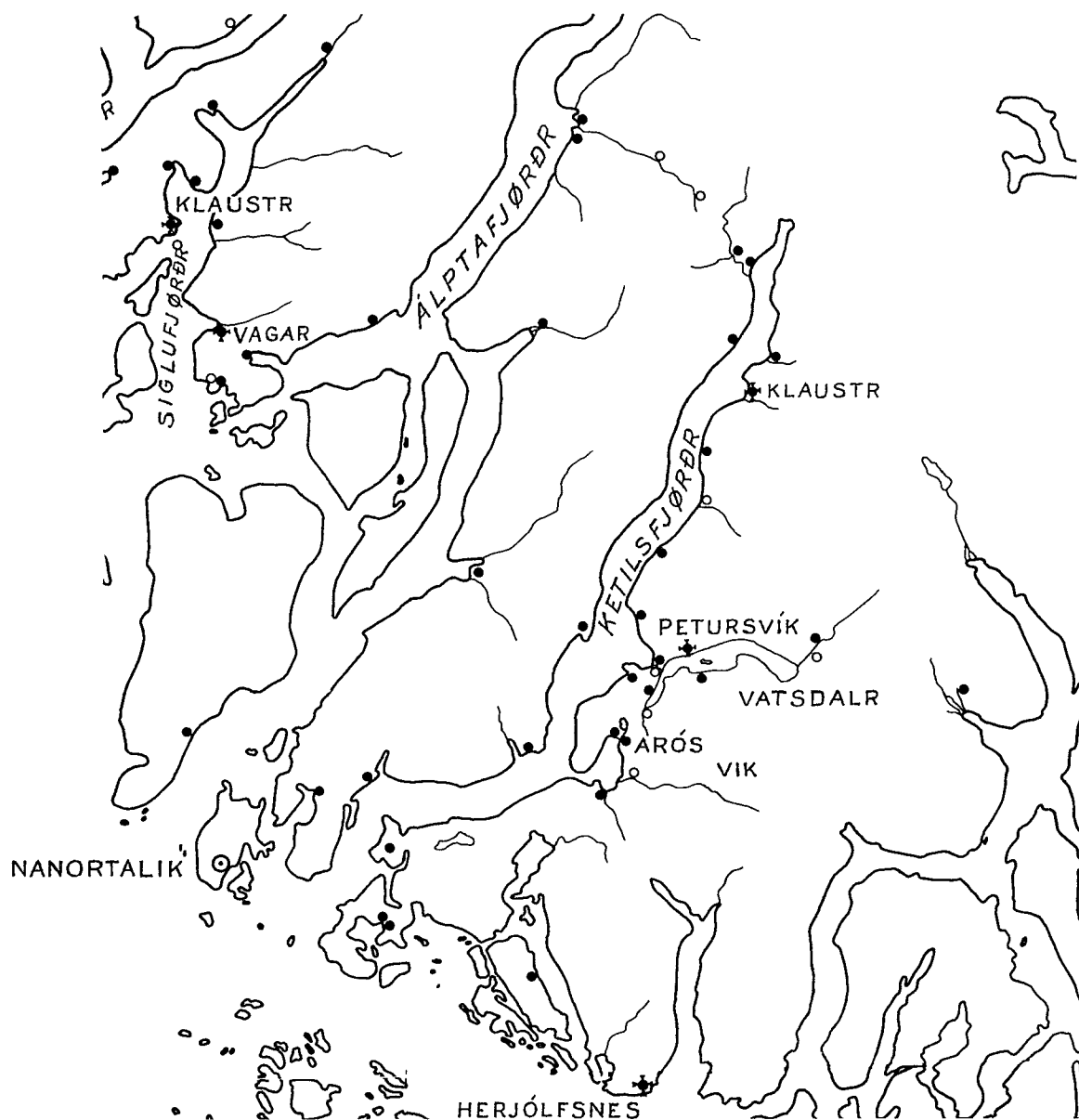
Det er uomtvisteligt, at Tjodhildes Kirke er den ældste Kirkebygning i Grønland, opført formentlig kort efter Aar 1000. De andre smaa Kirker, med cirkulære Kirkegaarde, kender vi ikke Alderen paa – der er, som nævnt, endnu ikke foretaget arkæologiske Undersøgelser af nogen af dem. Men dels ud fra netop Tjodhilde Kirkens Type, dels ud fra topografiske Iagttagelser vedrørende de øvige Kirker, vil jeg mene, at de alle hører til de ældste Kirker i Grønland, ældre end de fra de skriftlige Kilder kendte. Jeg har tidligere (i „Grønland“, Hefte 8, 1953) fremsat den Antagelse, at disse smaa Kirker var Annekskirker, opført efterhaanden som Bebyggelsen bredte sig, og der blev Behov for flere Kirker – altsaa at de snarere var forholdsvis sene. Men den sidst fundne Kirke, ved Inoqutseq, taler afgjort imod denne Hypotese. Denne Kirke ligger ganske nær den store Undir Höfði Kirke, og netop her skulde man derfor ikke anse det for sandsynligt, at der blev Trang for en Annekskirke. Forholdet er langt snarere det, at Kirken ved Inoqutseq er den ældste i denne Del af Østerbygden, den nordlige Del af Vatnahverfi, et af de tættest bebyggede Omraader i Nordbotiden. Efterhaanden som Dalstrøgene i Vatnahverfi blev befolket, kom Kirken ved Inoqutseq til at ligge noget ubekvemt – Adgangen dertil er ret vanskelig – og den blev ogsaa for lille. Derfor blev der bygget en anden og større Kirke paa et gunstigere Sted, og denne Kirke – Undir Höfði Kirke – blev naturligt Sognekirke for hele Vatnahverfi. Hvorvidt Kirken ved Inoqutseq, saa vel

som den tilsvarende Kirke ved Egoaluit, i den sydvestlige Del af Vatnahverfi, fortsatte et kortere eller længere Tidsrum som en Slags Annekskirke, eller om den straks forsvandt, er uvist; hvad der er sikkert er blot, at de ikke findes i de Fortegnelser over Sognekirker, der kendes fra 14. Aarh.

Ved Brattahlid har Tjodhildes Kirke næppe eksisteret ret længe. Den blev afløst af en anden, noget større Kirke, der vist har været omgivet af et cirkulært Dige. Denne sidste Kirke – der blev opført paa et andet sted – blev atter efterfulgt af den Kirke, hvis Tomt findes der den Dag i Dag, og Kirke Nr. tre er bygget umiddelbart ovenpaa Nr. to. Kirkegaarden omkring den tredje Kirke har firsidet Indhegning, og dette gælder ved alle de Kirker, vi har været i Stand til at identificere med Navne fra Kildeskrifterne, d. v. s. alle Sognekirkerne, med Undtagelse af een: Vagar. Der er næppe Grund til at betvivle, at ogsaa Vagar er meget gammel; men i Modsætning til alle de andre Kirker fortsatte den sin Eksistens som Sognekirke, hvilket kan skyldes, at den ligger ret isoleret, med et lille Sogn, der yderligere blev væsentligt indskrænket, da Nonneklosterets Kirke blev opført i den samme Fjord, men paa dennes Nordside. – M. H. t. Brattahlid, da blev Kirken her, i Betragtning af Brattahlds Position som et politisk, økonomisk og kulturelt Centrum i denne Del af Østerbygden, helt naturligt Sognekirke. Hos Ivar Bårdssön hedder det direkte, at denne Kirke „ejede alt ud fra Solarfjölks Kirke ind til Bunden af Eiriks fjorden og ud til Burfel (nu Igdlarfigssalik), hvor Domkirkens Besiddelser begyndte. Qordlortoq Kirke (Kirkerne) blev da inkorporeret i Brattahlid Sogn, men naturligvis kan det ikke udelukkes, at de – som muligvis ogsaa de smaa Kirker i Vatnahverfi – et Stykke Tid har fortsat at fungere som en Slags Annekskirker.

Under Omtalen af den interessante Gruppe smaa Kirker hvortil der ikke kan knyttes noget Nordbonavn, er de fleste af Sognekirkerne allerede nævnt, men det vil nu være paa sin Plads at se lidt nærmere paa denne store Gruppe og gøre Rede for hvor langt man i dag er naaet her med at udrede Problemerne. Alle de skriftlige Kilder opremser Fjordene og Kirkerne fra SØ mod NV, og vi vil her benytte den samme Fremgangsmaade.

Den første Kirke, der nævnes, er Herjolfsnes, tæt nord for Kap Farvel. Denne Kirke var – som allerede nævnt – baade fundet og identificeret før Midten af forrige Aarhundrede. Kirken og Kirkegaarden paa Herjolfsnes blev udgravet af Poul Nørlund i 1921, og der blev her i den frosne Jord fremdraget de nu verdensberømte Middelalderdragter. – Efter Flatey-bogens Kirkefortegnelse og de islandske Fjorldister fulgte der derefter to Kirker i Ketilsfjorden, vore Dages Tasermiut. Den ene af disse Kirker skulde ligge i Vatsdalen, den anden ved Vik. Ivar Bårdssön nævner ogsaa to Kirker, foruden Augustinermunkeløstet, der – som foran omtalt – har ligget ved Tasermiutsiaq. Ivar Bårdssöns to andre Kirker er Aros og Pettersvig. Den

Den sydøstlige Del af Østerbygden.

Kortsignaturer: Sort Cirkel med Kors igennem betegner en Gaard med Kirke, sort Cirkel uden Kors markerer en Gaard og aaben Cirkel betegner en eller flere Enkeltruiner.

eneste Kirke, der endnu er fundet i denne Egn, er den, Poul Nørlund fandt ved Tasserssuaq, i 1926. Der kan ikke være Tvivl om, at det er Vatsdals-Kirken, der efter min Mening er synonym med Ivar Bårdssöns Pettersvig. Hos Ivar Bårdssön hedder det saaledes: „For vesten Herioldsness ligger Kedelsfiord och ther er fult bijgt,

och paa høger haand, som mand indseiler i fiorden, ligger en stuort oss, som stuore elffuer løbe udi, hoss thet ooss stander en kircke som heder Aurooskircke, som vigd er till dit hellige korss, hun eijer alt udt till Heriolsness øjer, holmer, vragh och alt ind til Petthersvigh. Item ved Petthersvigh ligger en stuor bij, som heder Verzdall, nar denne bij er et stort vand ij uge søes breit fuld met fisk. Petthersvigh kircke eijger alt Verzdals bije.“ Denne fine topografiske Skildring svarer saa nøje til de faktiske Forhold, at der næppe kan være Tvivl om Kirkernes Placering og deres Navne. Herefter maa Aros Kirke søges ved Tasiussaq. Trods intens Eftersøgning i Terrænet omkring Tasiussaq er det imidlertid endnu ikke lykkedes at paavise Kirken. Jeg vil anse det for overvejende sandsynligt, at den har ligget ved Saputit, ved den østligste af de to Nordbogaarde, der findes her. Denne Gaard ligger lige ved en stejl Brink mod Vigen, og naar det ikke har været muligt at finde Kirketomten, kan det skyldes, at den er styrtet i Stranden. Denne Antagelse støttes af det Forhold, at der just her paa Strandbredden er fundet et Brudstykke af en Kirkeklokke. Aros Kirke maa være den samme som de islandske Kildeskrifters Vik – saaledes som ogsaa Finnur Jonsson mente (1930).

Alle Kilderne nævner derefter Vagar Kirke. Som allerede berettet blev denne Kirke fundet i 1946 ved Narssaq i Unartoqfjorden. Atter har Ivar Bårdssøn en fortrinlig topografisk Skildring: „Nest Kiedeltzfiord ligger Rampnessfiord, och langt ind udj then fiord ligger ett søster closter ordinis Sancti Benedicti, dit closter eger alt ind i botnen och ud fra Vage kircke, som er vigt till Sancti Oluff konningh, Vogekircke æger alt land fiordenn uden fore, ind i fiordenn ere mange holme, och closteret æger all sammen helten met domkirckenn, udj disse holme er megit varnpt vand som om vintherne er sa heet ath ingen maa komme nær, men om sommeren er dit vell till made heet, saa ath mand maa ther bade udj och mange fanger ther helse bod och bliffuer karske.“ At Ivar Bårdssøn her beskriver Unartoq Fjord, er uomtvisteligt, for kun i denne Fjord findes der en Ø med varme Kilder – de Kilder, der har givet Fjorden sit nuværende grønlandske Navn. Der er en enkelt Uoverensstemmelse mellem Ivar Bårdssøn og de islandske Haandskrifter, idet det i disse hedder, at Vagar ligger i Siglufjord, medens Ivar taler om Rampness (d. v. s. Hrafns) fjord. Der synes her at være indløbet en Fejl hos Ivar Bårdssøn. Det hos Ivar omtalte Nonnekloster har vi ogsaa nævnt. Efter at Poul Nørlund havde paavist Stedet (1932), foretog den, der skriver disse Linier, i 1945–46 og 48 en Række Udgravninger af Kirken, en Del af Kirkegaarden og de fleste af de til Klosteret hørende Bygninger (se „Grønland“, Hefte 5, 1953).

Der er nu et ret stort geografisk Spring til de næste Kirker, Undir Höfði i Austfjorden og Gardar i Einarsfjorden. Her er der – som vi allerede har set – overhovedet ingen Problemer. Vi gaar derfor straks videre og kommer, naar vi benytter den

rette topografiske Rækkefølge, til Hvalsey. Ogsaa her ligger alt ganske klart. Hvalsey er den berømte „Kirkeruin“ ved Qaqortoq – den bedst bevarede af alle Nordbokirkerne, og overhovedet det fornemste og mest kendte af alle Minder i Middelalderens Nordbobygder i Grønland. Allerede saa tidligt som i 1723 blev Kirken kendt, idet Hans Egede besøgte Stedet dette Aar.

Vi er nu naaet til et af de vigtigste Fjordomraader i Nordbobygderne, Eiriksfjorden (nu Tunugdliarfik). Kirkelisten i Flatey-bogen, saavel som Arngrimur Jonsson anfører her to Kirker: Brattahlid og Undir Solarfjöllum (i denne Rækkefølge). Lige før Brattahlid nævnes Hardsteinaberg, uden at det dog direkte siges, at denne Kirke ligger i Eiriksfjorden. Ivar Bårdssön nævner tre Kirker i denne Fjord. Hans Beskrivelse – der atter er fremragende – lyder saaledes: „Item der nest ligger Eirichsfiord, och først i fiorden ligger en øe som hieder Henø, hun hører halffdelen domkircken till och halffdelen Dijvrenes kircke, Divrenes kircke er den største kircke sogn som paa Grønland ligger, och ligger den samme kircke paa venstre handen som mand inzeigler i Eiricksfiord, Divreness kircke æger alt ind udj Mitfiord, Mitfiord skiuder ud fra Erichsfiord ret udj nordvest, och ind lenger i Erichsfiord ligger Solfieldz kircke. Hun æger alt Mitfiord. Tha ligger ind i fiordhenn ligger Leijder kircke, hun eijger alt ind i botnne, ocsaa ud paa then anden side till Burfeldz.“ Ivars Leider Kirke er det samme som Brattahlid – her er blot Tale om en anden Skrivemåde. Og – som det er omtalt tidligere i denne Artikel – er det helt sikkert, at Brattahlid er vore Dages Qagssiarssuk. Ligeledes er det sikkert, at den Kirke, Nørlund i 1932 fandt ved Narssaq, er Ivars Dyrnes. Men hvad med Solarfjöll og Hardsteinaberg? Som tidligere nævnt mente Nørlund, at de to smaa Kirker, han havde fundet ved Qordlortoq, var identiske med Solarfjöll. Imidlertid er jeg for mit Vedkommende overbevist om, at Undir Solarfjöllum er den Kirke, jeg i 1950 fandt ved Sidtlisit. Dette passer fuldstændigt med Ivar Bårdssöns topografiske Beskrivelse, og de to smaa Kirker ved Qordlortoq tilhører den Gruppe af Kirker, hvis Navne ikke er overleveret fra Kilderne, og som sikkert er ældre end Sognekirkerne.

Saa er der Hardsteinaberg. Jeg skal ikke nægte, at da jeg havde fundet Kirken ved Sidtlisit, var jeg straks af den Formening, at vi her havde Hardsteinaberg Kirke – for dels var Placeringen af Solarfjöll til Qordlortoq dengang endnu ubestridt, dels havde Finnur Jonsson ment, at Hardsteinaberg skulde søges her, en Anskuelse, som Mogens Clemmensen og Poul Nørlund delte, og der var tidligere paa Stedet blevet søgt efter Kirken, men uden Resultat, hvilket skyldes, at Kirken er helt utrolig sammenfalden og overgroet med Pil. Naar man havde villet henlægge Hardsteinaberg til Sidtlisit skyldes det et rent sprogligt Forhold, idet det eskimoiske Ord Sidtlisit betyder „Hvæsestenene“ – og Hardsteinaberg „Bjerget, hvor der er Hvæsesten“. Den Mulighed at Dyrnes og Hardsteinaberg skulde være to Navne for een

Den nordvestlige Del af Østerbygd – kaldet Mellebygd.

Kirketopografien i Østerbygd kan vel i Dag siges at være klarlagt i store Træk. Men det vil af den her givne Redegørelse fremgaa, at der endnu er en Del uløste Problemer. Den sidste Ende af Undersøgelsen er ubetinget den vanskeligste – men der venter dem, der giver sig i Kast med Opgaven, en Række spændende og berigende Oplevelser.